

- ЕКСПЕРТСКА ИЗЈАВА -

**Одговор на здравството кон политиката Нулта загадување на воздухот во регионот на Балканот
„Глас на здравството за поздрав избор“**

Загадувањето на воздухот е водечки ризик фактор од животната средина за појава на болести, предизвикувајќи огромен товар на здравството. Според Светската здравствена организација (СЗО), загадувањето на воздухот од внатрешни и надворешни извори, предизвикува седум милиони предвремени смртни случаи ширум светот секоја година (СЗО, 2018). Податоците на СЗО покажуваат дека 99 % од вкупното светско население дише воздух што се смета дека е штетен за здравјето¹, при што земјите со ниски и средни приходи страдаат од најголема изложеност.

Загадувањето на воздухот е втора водечка причина за смрт од незаразни болести (НЗБ)², предизвикувајќи исхемична срцева болест, мозочен удар, хронична опструктивна белодробна болест, инфекции на долните дишни патишта и рак на белите дробови. Новите студии исто така го поврзуваат загадувањето на воздухот со зголемен ризик од дијабетес, астма и деменција, афектирајќи го мозокот во развој на фетусот и децата дава потенцијални доживотни ефекти (психолошки и бихевиорални проблеми во подоцнежните фази во животот, вклучувајќи и симптоми на дефицит на внимание и хиперактивност (АДХД), анксиозност и депресија)³. Загадувањето на воздухот доведува до огромно здравствено оптоварување на индивидуата и општеството, што се рефлектира во зголемениот број на денови за боледување, посети на лекар, користење лекови, болнички приеми, и придонесува за огромни здравствени трошоци во Западен Балкан. Загадувањето на воздухот влијае на сите, но има особено штетен ефект на ранливите групи како што се постарите лица и пациентите со хронични болести, децата, бремените жени и луѓето кои живеат во средини со социо-економски предизвици.

Исто така се зголемуваат и доказите во поглед на штетните ефекти по здравјето при изложеност на ниски нивоа на загадување, што укажува на фактот дека можеби и нема безбедно ниво на изложеност.

За да се стави крај на штетата по здравјето од загадувањето на воздухот, потребни се цврсти и итни превентивни акции, политичка волја и посветеност на сите нивоа и сектори за креирање политика. Заштитата на секое човечко суштество од загадување на воздухот –

---

¹ Светска Здравствена Организација (2021). Глобални упатства на СЗО за квалитетот на воздухот: честички (PM2.5 и PM10), озон, азот диоксид, сулфур диоксид и јаглерод моноксид.

² Светска Здравствена Организација (2019). Незаразни болести и загадување на воздухот, Европска Конференција на Високо Ниво на СЗО.

³ УНИЦЕФ (2017). Опасност во воздухот: Како загадувањето на воздухот може да влијае на развојот на мозокот кај малите деца.

особено оние што се најранливи, бара развивање и имплементација на политики за спречување на болести што се засноваат на најновите научни докази, даваат приоритет на превенцијата и мерките на претпазливост, и се вградени во обврзувачка легислатива со јасни цели и временски рокови.

Лошиот квалитет на воздухот е главен проблем и грижа на Западниот Балкан, бидејќи луѓето се изложени на високи концентрации на штетни загадувачи во текот на целата година над пропишаните национални гранични вредности за квалитет на воздух. Изворите на загадувањето го вклучуваат сообраќајот со голем број на застарени возила, тешката индустрија, земјоделството, согорувањето на дрва и јаглен за загревање и готвење во станбените објекти (домаќинствата), согорувањето на отпадот, како и производството на енергија кое во голема мера е зависно од застарените термоелектрани на јаглен што емитуваат огромни количества суспендирани честички, сулфур диоксид и азотни оксиди. Загадувањето со суспендирани честички се смета за најопасно по здравјето на луѓето.

Во 2019 година, Европската агенција за животна средина процени дека ситните суспендирани честички (PM2.5) предизвикале повеќе од 25 000 предвремени смртни случаи во дури шест земји од Западен Балкан: 4 000 во Албанија, 5 900 во Босна и Херцеговина, 2 800 во Косово*, 900 во Црна Гора, 3 400 во Северна Македонија, и 11 400 во Србија. Истата година, повеќе од 2 200 животи биле загубени поради загадувањето со азот диоксид (NO₂) и озон (O₃).⁴

Регионалните влади продолжуваат да го финансираат согорувањето на фосилни горива во индустријата, особено термоелектраните на јаглен што го загадуваат локалниот воздух, земјата и водата. Најпогодени се заедниците во близина на термоелектраните на јаглен и големите индустриски капацитети, но поради климатските услови, загадувањето се шири низ регионот и влијае на човечките животи, дивниот свет и природата. Се чини дека граѓаните и понатаму вложуваат во закрепнувањето на јавното здравје, економијата и животната средина.

Загадувањето на воздухот и климатските промени се главна закана по здравјето на луѓето во регионот. Регионот веќе беше погоден од екстремните климатски настани како што се топлотни бранови, огромни поплави, бури од дожд и ветер и суши, кои наметнуваат огромни здравствени, еколошки и економски загуби: овие климатски настани ја зголемија ранливоста на здравството и здравјето на многу заедници и екосистемот, и го успорија

---

⁴ Eionet (2021). Проценки на здравствениот ризик за загадувањето на воздухот. Проценки на НРА за 2019 година, анализа на придобивките од постигнување специфични стандарди за квалитетот на воздухот и повеќе.

* Оваа ознака не го нарушува ставот за статусот и е во согласност со резолуциите 1244/99 на UNSCR и мислењето на ICJ за прогласувањето независност на Косово.

преземањето чекори кон поодржлива иднина. Доколку не се решат, климатските промени ќе продолжат да придонесуваат во зголемувањето на температурите и бројот на топлотните бранови како и екстремните временски настани, кои заедно со загадувањето на воздухот, негативно ќе влијаат на здравјето, потсетувајќи на неопходноста да се дејствува итно за да се стави крај на зависноста од фосилни горива во регионот, коишто ги поттикнуваат климатските промени и воедно се главни извори на загадување на воздухот.

Загадувањето на воздухот и климатските промени имаат заеднички извор: согорувањето на фосилни горива. Напорите да се намали едното може да го подобри другото. Подобрувањето на квалитетот на воздухот може да помогне во ублажувањето на климатските промени, а намалувањето на емисиите ќе помогне во квалитетот на воздухот.

Со достигнување на препораките и граничните вредности на Упатството за квалитет на воздухот на СЗО, земјите ќе го зачуваат јавното здравје, и ќе ги ублажат климатските промени.

ЗДРАВСТВЕНИ ПРЕПОРАКИ ЗА КРЕАТОРИТЕ НА ПОЛИТИКИ

Креаторите на политики во регионот треба да ги идентификуваат и да им дадат приоритет на мерките што ќе придонесат за најголеми придобивки по здравјето, климата како и чистиот воздух. Загадувањето на воздухот е јавно-здравствена закана и треба да се третира преку амбициозни и конзистентни акции насочени кон поздрава иднина. Лидерите на Западен Балкан треба да го зголемат учеството на науката во процесите на донесување одлуки за да обезбедат навремена интеграција на целите на политиката за Нулта загадување во политиките за животна средина.

Лидерите на земјата треба да ја препознаат и признаат значајната улога на градските власти во преземањето и спроведувањето активности за намалување на аерозагадувањето и ублажување на ефектот на климатските промени. За да функционира децентрализацијата, потребно е финансирање, отчетност, следење на ефективноста на политиките и инвестициите и спроведувањето на политиките од страна на градовите, со цел да се управува со брзиот одговор за намалување на аерозагадувањето на самиот извор. Ова исто така значи дека повеќе експерти за здравје и животна средина треба да ги здружат напорите во поставувањето на научно засновано донесување одлуки насочено кон градење поздрава, почиста и одржлива иднина за сите.

Ние, долупотпишаните здравствени експерти кои работиме во Западен Балкан, повикуваме на следново:

Поставување цел и временска рамка за нулта загадување

Софиската декларација за Зелената агенда за Западен Балкан и Акцискиот план за нејзината имплементација се важни политички рамки за да се постигне чист воздух преку воведување на политиката на нулта аерозагадување во регионот, и претставуваат одлична можност за насочување на инвестициите според Економскиот и инвестициски план за Западен Балкан. Лидерите на Западен Балкан треба да постават амбициозна цел за постигнување на животна средина без загадување, која ќе ја следи јасна временска рамка.

Најновите итности како што се пандемијата со Коронавирус (COVID-19), финансиската и енергетската криза и војната во Украина го успорија прогресот кон поздрава иднина во Западен Балкан. Овие живото-загрозувачки околности ја зголемија ранливоста на нашите заедници, ставајќи го здравјето на луѓето во прв план. Лидерите треба да ги промовираат инвестициите за воведување на повеќе капацитети за обновлива енергија наместо фосилни горива, да го намалат загадувањето за да се спречат болести, да ги ублажат ефектите на климатските промени, зазеленат градовите и да ја зголемат примената на принципите на паметната мобилност. Тековните чекори за закрепнување треба да се сметаат како можност за обезбедување безбедна, поздрава и одржлива иднина за сите.

ДО ЛИДЕРИТЕ НА ЗЕМЈИТЕ:

- Посветете се на целосно усогласување на националните стандарди за квалитет на воздухот со последните препораки од Упатството за квалитет на воздухот од 2021 година на Светската здравствена организација, што е можно поскоро.
- Воспоставете регионална соработка за да се забрза чекорот до нулта загадување на воздухот, вклучувајќи и соработка помеѓу министерствата за здравство и животна средина, институтите за јавно здравје и здравствените експерти.
- Зголемете го учеството на здравствените експерти, научната и академската заедница во процесите на донесување одлуки и развој на политики.
- Ставете крај на директните или индиректните јавни субвенции на загадувачките процеси, особено согорувањето на фосилни горива за производство на енергија, за загревање на станбените објекти (домаќинствата) или за готвење.
- Одредете амбициозен датум за постепено укинување на употребата на јаглен за производство на енергија поддржан со финансирање на обновливи извори на енергија.
- Обезбедете поддршка за да се стави крај на согорувањето на јаглен и дрва за готвење и греење во станбените објекти (домаќинствата) проследени со воведување на почисти алтернативи.
- Поддржете ги градовите во спроведувањето на политиките за постепено укинување на старите дизел возила (увоз и употреба) и воведување на инфраструктура за електрични автомобили, како и во напорите за намалување на сообраќајот на моторни возила, проширување на мрежата за јавниот транспорт и инфраструктурата за активно движење (возење велосипед, пешачење).
- Завршете го процесот на ратификација на Конвенцијата за далекусежно прекугранично загадување на воздухот и обврзете се на амбициозна имплементација на протоколите.
- Поддржете го моделирањето за да се воспостават обврски за намалување на емисиите на целата економија за петте главни загадувачи опфатени со Националните планови за намалување на емисиите (според Договорот за енергетската заедница, Директива 2001-80/ЕС) и Гетеборшкиот протокол кон Конвенцијата за далекусежно прекугранично загадување на воздухот.
- Зголемете го нивото на усвојување на најдобрите достапни техники во согласност со Директивата за индустриски емисии.
- Обезбедете финансирање за да се развијат и имплементираат Стратегии за квалитет на воздухот на ниво на град со цел зајакнување на превенцијата на здравјето и заштитата на животната средина.
- Воспоставете соодветен систем за следење на квалитетот на воздухот, вклучително и акредитација на мрежите за следење на квалитетот на воздухот.

Потписници на експертската изјава за Одговор на здравството кон политиката Нулта загадување на воздухот во регионот на Балканот:

1. Проф. д-р Драган Ѓорѓев, Институт за јавно здравје на Република Северна Македонија, Северна Македонија
2. Доц. д-р Мирјана Димовска, Институт за јавно здравје на Република Северна Македонија, Северна Македонија
3. Проф. д-р Зорана Јовановиќ Андерсен, Универзитет во Копенхаген, Копенхаген, претседател на Комитетот за животна средина и здравје на Европското респираторно општество, Данска
4. Прим. д-р Елизабет Пауновиќ, поранешен раководител на СЗО Европскиот центар за животна средина и здравје (СЗО/ЕСЕН), Србија
5. Д-р сци Влатка Матковиќ, Алијанса за здравје и животна средина (HEAL), Белгија
6. Проф. д-р ск. Антигона Укехаџај, специјалист за јавно здравје, Национален институт за јавно здравје на Косово, Приштина, Косово
7. Д-р сци Бранислава Матиќ Савичевиќ, Србија
8. Проф. д-р Марија Јевтиќ, Медицински факултет, Универзитет во Нови Сад, вонреден член на Академијата за медицински науки на Српското лекарско друштво, Србија
9. Проф. д-р Сања Бијеловиќ, Институт за јавно здравје на Војводина, Медицински факултет, Универзитет во Нови Сад, Србија
10. Проф. д-р Зарема Обрадовиќ, Универзитет во Сараево, Факултет за здравствени студии Сараево, Федерација на Босна и Херцеговина, Босна и Херцеговина
11. Прим. д-р спец. Томица Анчевски, специјалист по интерна медицина, Општа болница Куманово, Здружение на лекари за животна средина МАДЕ, Северна Македонија
12. Проф. д-р Маида Мулиќ, Завод за јавно здравје на Тузланскиот кантон, Медицински факултет, Универзитет во Тузла, Федерација на Босна и Херцеговина, Босна и Херцеговина
13. Вонр. проф. д-р Газменд Жури, Член на Косовското здружение на пулмолозите, специјалист по респираторни заболувања во Поликлиника РЕЗОНАЦА
14. М-р д-р сци Милка Грабеж, Медицински факултет Универзитет во Бања Лука, Република Српска, Босна и Херцеговина
15. Д-р Борко Бајиќ, Институт за јавно здравје на Црна Гора, Црна Гора

Објавено на 2 јуни, 2022